

Роз'яснення щодо права на працю, закріпленого Конституцією України

Відповідно до статті 43 Конституції України, кожен має право на працю, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повної реалізації громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, відпрацьовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Використання примусової праці заборонено. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яку особа виконує за вироком чи іншим рішенням суду або згідно із законами про воєнний і про надзвичайний стан. Кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах заборонено. Громадянам гарантований захист від незаконного звільнення. Право на своєчасне одержання винагороди за працю захищене законом.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) здійснює парламентський контроль за додержанням конституційного права на працю. Україна як повноправний член світової співдружності визнає і гарантує права і свободи особи, які визначені в Основному Законі України. У Конституції України втілені положення Всесвітньої декларації прав людини, затвердженої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про економічні, соціальні й культурні права людини і Міжнародного пакту про громадянські й політичні права людини, що набули чинності у 1996 році. Не варто залишати поза увагою Європейську Конвенцію про захист прав та основних свобод людини і громадянина, ратифіковану 17 липня 1997 року Верховною Радою України. Таким чином, права і свободи людини й громадянина, проголошені в згаданих документах та закріплені в Конституції України, перебувають під міжнародно-правовим захистом.

Права людини – це соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних матеріальних і духовних потреб людини шляхом користування певними соціальними благами в межах, визначених законодавчими актами.

Формулюючи основоположні засади парламентського контролю за дотриманням трудових прав людини і громадянина, діяльність Уповноваженого ґрунтується на тому, що конкретні норми трудового права з питань регулювання суспільних трудових відносин базуються на конституційних нормах, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності та правах, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, що всі громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Конституцією України проголошено, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, оплачуваної щорічної відпустки, а також неповного робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи в нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення цього права визначаються законом.

Права людини, проголошені Конституцією України, набувають подальшої конкретизації в галузевому законодавстві. Це забезпечено системою юридичних норм, що утворюють окрему галузь права, – трудове право. Зазначені норми також передбачають певні обов'язки під час здійснення права на працю, покладені на роботодавця, у певних випадках на державні органи, а також безпосередньо працівника. Трудове законодавство за своїм змістом є правом захисту інтересів людини праці й становить систему норм, що містять, з одного боку, комплекс гарантій для найманого працівника, а з іншого – певні обмеження для роботодавця.

Результати парламентського контролю Уповноваженого засвідчують системні проблеми та масові порушення конституційних прав громадян у сфері праці. У 2020 році до Уповноваженого надійшло 1 964 повідомлення громадян щодо порушення їхніх трудових прав.

До Уповноваженого надходять непоодинокі звернення громадян, зокрема з питань невивлати роботодавцем заробітної плати, у ході провадження за якими виявляється, що трудові відносини між працівником та роботодавцем не завжди були оформлені офіційно. Ознаки незадекларованої праці не завжди можна встановити в ході інспекційного відвідування роботодавця контролюючими органами, відтак єдиним варіантом вирішення питання стягнення заробітної плати у такій ситуації є звернення громадянина до суду з метою встановлення факту наявності трудових відносин та стягнення заробітної плати.

Протягом останніх років спостерігається тенденція щодо зростання зарплатних боргів. За даними Держстату, станом на 01.05.2021 сума заборгованості з виплати заробітної плати становить 3,6 млрд. грн., зросла на 136,6 % порівняно з 01.01.2021.

Моніторинг забезпечення органами виконавчої влади та місцевого самоврядування прав людини у сфері праці шляхом подолання незадекларованої праці та ліквідації заборгованості з заробітної плати є одним із заходів реалізації Стратегічних напрямів діяльності Уповноваженого з прав людини на 2021 рік.